

POLGÁR BALÁZS

**CSATA A HARSÁNY-HEGYNÉL (1687)
Háború, régészet és kulturális örökségvédelem**

*(HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2020. 242 o.
ISBN 978-963-5190-08-09)*

A Jagelló-dinasztia és Szapolyai János korszakának politika és hadtörténeti szempontú felülvizsgálata és adott esetben az újraértelmezési lehetőségeknek a kidolgozása az utóbbi évtized magyar középkortörténeti kutatásaiban egyre nagyobb hangsúlyt kapott. Az ez irányú vizsgálati törekvéseket a mohácsi csata 500. évfordulójának közeledte különösképp aktuálissá teszi. 2018-ban az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a Pécsi Tudományegyetem együttműködése mellett „Mohács 1526–2026: Rekonstrukció és emlékezet” címmel indult el az a nagyszabású projekt,¹ amelyben a szakértők természetesen interdiszciplináris keretek között, a teljesség igényével vállalták a megjelölt téma több tekintetben is újszerű módszereket felsorokoztató vizsgálatát. Továbbá olyan egyéb releváns kutatásokat is kilátásba helyeztek, amelyek nemcsak magának a mohácsi csatának a közvetlen eseményeit tanulmányozzák, hanem a szóban forgó időszak előzmény- és utótörténetének feltárásához is kapcsolódnak.

Polgár Balázs a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum régészeként alapvetően a csataterregészet angolszász módszereinek meghonosítására törekszik, és ezzel a kutatási profillal csatlakozott az említett projekt megvalósításához is. Munkaprogramjaként „az első (1526) és a második »mohácsi csata« (1687) interdiszciplináris régészeti vizsgálatát” jelölte meg. Ehhez a tematikához kapcsolódik a 2019-ben, az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskolájában megvédett disszertációja, valamint a disszertációjának továbbdolgozásaként a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum gondozásában kiadott, itt ismertetendő monográfiája is.

A mű gerincét elsősorban a második mohácsi csataként is emlegetett, 1687. évi harsány-hegyi csata körülményeinek és eseményeinek interdiszciplináris feldolgozása alkotja. Elsődleges célja a releváns magyar és nyugat-európai írott és képi források feltárása, elemzése, adott esetben közlése,² a lokális emlékhelyek felkutatása

¹ A projekt hivatalos honlapja az alábbi linken érhető el: <https://www.mohacs.btk.mta.hu/> (A letöltés időpontja: 2021. április 27.)

² Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni Tóth Ferenc kapcsolódó vizsgálatait is. Tóth Ferenc az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos tanácsadójaként vesz részt a „Mohács 1526–2026” projektben, kapcsolódó munkáiban főként a harsány-hegyi csata nyugat-európai írott és képi forrásanyagának feltárásával és elemzésével foglalkozik. Legújabban lásd *Tóth Ferenc: A „második mohácsi csata” igazi arca: Az 1687-es harsány-hegyi ütközet a párizsi Bibliothèque Nationale de France egy ismeretlen forrása alapján. Hadtörténelmi Közlemények*, 133. (2020) 4. sz. 827–862. o.

és bemutatása, továbbá régészeti, hadtudományi, valamint geofizikai módszereket ötvözve magának a csatatérnek a lokalizálása, majd a releváns régészeti emlékek felszínre hozása és dokumentálása volt.

A monográfia első fejezeteiben a szerző a hadtörténeti régészet fogalmát, nemzetközi és hazai kezdeteit, valamint intézményesülését járja körbe. Érdekes, hogy míg a modern értelemben vett hadtörténeti régészet nemzetközi útnak indulását az amerikai Little Bighorn-i ütközet helyszínén végzett vizsgálatokkal 1984–1985-re datálhatjuk, addig a hazai kutatásban ez az időpont kitolódott a 2000-es évekre. Ugyanakkor ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy a magyar kutatók az 1900-as években ne foglalkoztak volna már különböző harcok helyszíneinek a feltárásával. Stein Aurél például 1926-ban utazott Indiába, hogy Nagy Sándor hadjáratának nyomai után kutasson.

Polgár a nemzetközi és a hazai releváns kutatások összehasonlító elemzésére fűzte fel a csataterregészet módszertanának, a kora újkori csataterek kutatási eredményeinek és leletanyagának a bemutatását is. Továbbá az sem mellékes, hogy a mohácsi csatater régészetének eddigi eredményeit, az ahhoz kapcsolódó lelőhelyeket is összefoglalóan ismerteti, mint a harsány-hegyi csatater kutatásának előzményét és módszertani mintáját.

Az 1687. évi harsány-hegyi csata is a törökellenes visszafoglaló harcok eseménysorába illeszthető be. Buda 1686. évi ostromát és visszavívását követően a bécsi kormány Belgrád elfoglalását tűzte ki célul. Ez a harci események szempontjából azt jelentette, hogy 1687 júniusától kezdődően már a Dráva menti hadszíntérre helyeződött a hangsúly. A két hónapig tartó előcsatározásokat a keresztény sereg augusztus 12-én egy nagy győzelemmel zárta le a Harsány-hegy térségében. Ezt követően, ahogy a hadszíntér haladt előre, 1688-ban már Belgrádot is sikerült visszafoglalni.

A Villányi-hegységhez tartozó Harsány-hegynél aratott fényes keresztény győzelem a magyarországi visszafoglaló háborúk egyik nagyon hangsúlyos állomását jelentette. A csata hadtörténeti jelentőségét tekintve szinte érthetetlen, hogy annak emlékezete valójában miért nem él markánsabban a magyar köztudatban. A széleskörű szakirodalmi ismeretanyagra épülő historiográfiai áttekintés rámutat arra, hogy a téma a tudományos érdeklődés középpontjába is csak viszonylag későn került. A 20. század első felében ugyan már jelentek meg a csatáról különböző elemző munkák, a hazai hadtörténeti kutatásban az első jelentős fordulat az esemény 300. évfordulójának alkalmából következett be, de az igazi áttörést, úgy tűnik, csak a 2010-es évek hozták meg.

Jelen munkában nemcsak a korábbi vizsgálatokról és az azokból eredő általános következtetésekről kapunk összefoglaló képet, hanem ezeket új eredményekkel gyarapítva Polgár átfogóan bemutatja a csatának az eddigiek során feltárt írott, primer és szekunder forrásanyagát (hadnaplók/naplók, levelezések/diplomáciai jelentések, valamint különböző történeti feldolgozások) is. Ezek közül Sir Rycout angol diplomata és a francia katonai karriert befutott James Fitz-James angol, valamint francia nyelvű csataleírásait és azok magyar nyelvű fordítását a mű függelékében adja közre a szer-

ző. Emellett felhívja a figyelmet a korabeli képi ábrázolások mint hadtörténeti források vizsgálatának fontosságára is. A gyakran fiktív elemeket felvonultató alkotások mellett ugyanis léteznek olyan hiteles ábrázolások (csataképek, térképek) is, amelyek a csatában részt vevők különböző beszámolóin és vázlatrajzain alapulnak.

A számba vett forrásbázis a Habsburg Birodalom első és második katonai felmérésével kiegészítve természetesen elengedhetetlen volt a csatatér lokalizációjához, valamint a korabeli csatatértáj lehetőség szerinti meghatározásához. A terepazonosítás során a szerző pontosan ismerteti a Harsány-hegy arculatában a különféle gazdasági és katonai tevékenységeknek köszönhetően napjainkra bekövetkezett változásokat is. A kutatómódszertan logikai felépítésének utolsó állomását nyilvánvalóan maguk a – már beazonosított csatatéren végrehajtott – régészeti ásatások és az ezek során keletkezett sokszínű leletanyag (a csatához nem köthető, korábbi korokból származó tárgyi emlékek, tüzérségi emlékek, lószerszámok, ruházati emlékek, pénzérmék) vizsgálatai képezték. A szerző régészeti munkájának egyik alapvető érdeme, hogy nemcsak beazonosította és rendszerezte a terepi kutatások során talált lövedékeket, hanem – egy külön kutatási projekt keretein belül Németh Balázssal – lökísérletet végezve a ballisztikai tulajdonságokat, tehát a különböző lövedékek találati pontosságát és az azok által okozott seb nagyságát is megvizsgálta.

Polgár nem kevés figyelmet fordít a csatatér mint kulturális örökségi helyszín örökségvédelmi és terepkutatási lehetőségeinek gyakorlati és jogi szempontú bemutatására is. A csatatérturizmus talán a közgondolkodásban is egyre elterjedtebb jelenséggé válik. Az Egyesült Királyságban már az 1990-es évek elején elindultak azok a központosított próbálkozások, amelyek a közvélemény figyelmét is a csataterekre irányították. Az ott folyó munka egyik fontos elemét képezte a turizmus számára is hasznosítható csatatérregiszternek az összeállítása. Hazánkban egy ilyen nyilvántartás elkészítése örömteli módon illeszkedik a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum jelenleg tervezett régészeti projektjeihez is. Ugyanakkor ahhoz, hogy maga a csata történelemalakító szerepe fokozottan felértékelődjön és ezzel együtt végérvényesen rögzüljön a kollektív történelmi emlékezetben, korántsem elég azt egy regiszterben számon tartani. Ahogy a szerző azt részletesen kifejti, szükség van a csatatér úgynevezett szakralizációs folyamatának végbemenetelére is, aminek része az emlékműállítás, megemlékezések tartása, valamint a csata és a csatatér szimbolikájának minél több felületen és minél szélesebb körben való megismertetése is. A Magyarországon elindított népszerűsítő és szakralizációs folyamatokban, nem meglepő módon, a mohácsi csatatér jár az élen. Az 1526-os eseményhez kötődő emlékpark monumentalitását és építészeti megoldásait tekintve is kiemelkedik a többi hazai emlékhely közül.

A harsány-hegyi csatatér esetében is már kimutathatóan megkezdődött a szakralizálódás. 2014-ben ugyanis felállították a csata emlékművét, továbbá az eddig feltárt ismeretanyaghoz kapcsolódó publikációk is egyre növekvő számban jelennek meg. Az évfordulós megemlékezések pedig egyre inkább nemzetközi jelentőségű

események, mint amilyen 2018-ban is zajlott, amikor a Németországi Szövetségi Köztársaság közreműködésével avattak fel egy újabb, a csata emlékét őrző alkotást a Nagyharsányi Szoborparkban.

Az általunk ismertetett monográfia tehát a hazai csataterkutatókat több szempontból is megalapozó műnek tekinthető. Érdeme nemcsak az események rekonstrukciójában, a forrásközlésekben és a régészeti leletanyag ismertetésében rejlik, hanem az angol-szász mintákra építkező fogalombázis bemutatásában is, amelynek az elsajátítása hozzásegítheti a kutatókat az eddigieknél még összetettebb keretekben gondolkodó csatatervizsgálathoz. Emellett meghatározó jelentőségű, hogy a Harsány-hegy térségében végzett kutatások tovább pontosították a csatater különböző igazodási pontjainak földrajzi elhelyezkedését, ami remek lehetőséget biztosít a terepi munkák későbbi folytatásához is.

Szanka Brigitta

HERMANN RÓBERT

A RENDSZERVÁLTÁSTÓL A MEGTORLÁSIG

Tanulmányok az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc történetéről

(Line Design Kiadó, Budapest, 2020. 282 o. ISBN 978-963-480-017-0)

A Line Design Kiadó *'48-as Könyvtár* című sorozatában az 1848–49-es forradalom és szabadságharc történetével foglalkozó szerzők munkái jelennek meg. A sorozat egyik újabb tagja Hermann Róbert *A rendszerváltástól a megtorlásig* című tanulmánykötete, amelybe a szerző már korábban publikált tanulmányai kerültek. Az 1848–49-es szabadságharcnak nem nagyon van olyan részlete, aspektusa, amellyel Hermann Róbert ne foglalkozott volna már korábban, és a bemutatandó kötetben szereplő írások mindegyike szorosan illeszkedik a szerző kutatási területéhez. (A szabadságharcot követő megtorlások témájáról kiadott önálló monográfiát is, amely a jelen munkánál bővebben tárgyalja a megjelölt témát.) Az írások jó része a 2010-es években jelent meg, de találunk a kötetben a '90-es években napvilágot látott munkát is. Az eredeti tanulmányokhoz képest néhol kisebb átdolgozások történtek, ám érdemben egyiket sem kellett módosítani – mint azt a kötet bevezetőjében (7. o.) olvashatjuk.

A kötet három fő témakör köré épül fel. Az első 1848–49 távlati és az alkotmányozás folyamata, amely az indító két szöveg gerincét adja. A második meghatározó témakör a '49-hez kapcsolódó számonkérés és megtorlás, a harmadik pedig a belső ellentétekre, főleg az 1848–49-ben lezajlott etnikai és antiszemita konfliktusokra koncentrál. Hermann Róbert sokrétű tudományos érdeklődését mutatja, hogy ebben a kötetben sem csak szűken vett hadtörténeti témájú tanulmányokat közöl, hanem